

- Araştırma Makalesi -

**“SİVİL İTAATSIZLIĞIN
TEMSİLİ DEMOKRASİ BAKIMINDAN
POZİTİF HUKUKU ONARICI/DÜZELTİCİ İŞLEVİ”
(THE CORRECTIVE FUNCTION OF CIVIL DISOBEDIENCE IN
REPRESENTATIVE DEMOCRACIES)**

Melike Belkıs Aydın**

ÖZ

Sivil itaatsizlik eylemi hukuka kendi içindeki aksaklıkları gösterme, hukukun adalet düşüncesi ve kamu vicdanı ile çeliştiği noktada kendisini rehabilite edebilme imkânı tanıyan hukuka aykırı ancak meşru bir eylemdir. Sivil itaatsizlik eylemi için tüm yasal yolların tüketilmesi onun anayasal düzene uygun olma niteliğinden gelir.

Bir hukuk kuralının adaletsizliğinin uygulamalı olarak gösterilmesi onun değiştirilmesi için gereklidir. Bu nedenle sivil itaatsizliğin esasında, pozitivist hukuk anlayışı ile onun üzerinde birtakım ilkelere işaret eden doğal hukuk düşüncesindeki yasa üstü adalet arasında bir köprü görevi olması üzerinde düşünülmelidir.

Doğal hukuk düşüncesi bu sayede somutlaşma imkânı bulabilmektedir. Sivil itaatsizlik eylemleri bu yanı sıra hukuk devletini daimi onarma işlevini üstlenen bir denetim mekanizmasını harekete geçiren eylemlerdir. Çünkü yürürlükteki hukukun krizinde, yasaların meşruiyetini sınamanın ve adalet düşüncesini somutlaştırmanın vesilesidir. Bu çalışmada sivil itaatsizlik, pozitif hukuku değiştirme gücünü elinde tutan ve ortak

^H Hakem denetiminden geçmiştir.

* Bu makale 10.04.2020 tarihinde Yayinevimize ulaşmış olup, 01.06.2020 tarihinde birinci hakem; 12.06.2020 tarihinde ikinci hakem onayından geçmiştir.

** Dr., melikebelkisaydin@gmail.com, Türkiye Felsefe Kurumu. orcid.org/0000-0003-3509-402X.

Bu makaleye atf için; Aydın, Melike Belkıs, “Sivil İtaatsizliğin Temsili Demokrasi Bakımından Pozitif Hukuku Onarıcı/Düzeltilici İşlevi”, Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt No.: 9, Sayı No.: 17, 2020, s. 305-324.

bir adalet düşüncesini kamuya yansıtarak sınayan bir eylem olarak temsili demokraside bir imkan olarak betimleyici bir perspektiften değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivil itaatsizlik, meşru eylem, kamu vicdanı, pozitif hukuk, doğal hukuk, temsili demokrasi

ABSTRACT

Civil disobedience is an “illegal” yet “legitimate” action that demonstrates the disruptions, and contradictions of a legal order; and thereby allow that legal order to improve itself. Exhaustion of all judicial remedies is a prerequisite of legitimacy of a civil disobedience action; rendering it an action which is compatible with the constitutional order.

For a change in a legal rule, its nature of being unjust should be demonstrated by application. For this reason, the civil disobedience should be considered as a link between the positivist legal conception and the notion of natural law.

The basic tenets of natural law, therefore, may find their ways to be concretised. Civil disobedience actions serve as a constant control mechanism that may cure the rule of law, because testing the legitimacy of positive laws is a way of embodiment of the notion of justice in any crisis related with the law. This study examines the concept of civil disobedience as a way to change the positive law and reflect a common view of justice to the public opinion in a descriptive perspective.

Keywords: *civil disobedience, legal action, public conscience, positive law, naturel law, representative democracy*

I. GİRİŞ

Sivil itaatsizlik, ciddi ve tekil nitelikte bir haksız uygulamaya karşı, bütün yasal yollar tüketildikten sonra, temsili demokrasilerde son çare olarak girilen yasadışı ancak meşru eylemdir¹. Eylemin, anayasal dü-

¹ John Rawls, Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı, Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik, çev. Yakup Coşar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 56, sivil itaatsizlik de-

zene uygunluğu, şiddet içermemesi, ortak kamu vicdanına yönelik çağrı olması ve politik-hukuksal sorumluluk üstlenilerek sadece ilgili yasal normun alenen çiğnenmesi şeklinde gerçekleştirilmesi, sivil itaatsizliğin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Şiddet içeren muhalefet eylemlerine, alternatif oluşturan bu karşı çıkış biçiminde, anayasal düzenin ve hukuk devletinin geçerliliği reddedilmemekte, hukuk düzeninin meşruiyetine toptan karşı çıkılmamaktadır. Ancak yasal sonuçlarının kamunun gündemine getirilmesi ve haksızlığının görünür kılınmasıyla, belli yasal normların, evrensel adalet anlayışıyla çeliştiği ve normun değiştirilmesi gerektiği düşüncesi uyarılmaya çalışılmaktadır.

Sivil itaatsizliğin, belirli yasal normların ya da bunlardan kaynaklanan uygulamaların haksızlığına işaret etme yönündeki amaçsal düşüncesi, onun pozitif hukuk düzeni üzerinde bir hukuk anlayışını dikkate aldığı, en azından böyle bir hukukun arayışı içinde olduğunu göstermektedir². Bu, doğal hukuk-pozitif hukuk ayrımının göz önüne alındığı bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Çalışmada ilk olarak, sivil itaatsizlik, unsurlarıyla kısaca açıklanacak ve gerekli olduğu ölçüde temsili demokrasi bakımından pozitif hukukun meşruiyeti sorununa değinilecektir. İkinci olarak evrensel değerlerin varlığını öngören doğal hukuk öğretisi içinde yasa üstü adalet ile sivil itaatsizliğin unsurlarının kesişim noktaları saptanmaya çalışılacaktır. Üçüncü olarak, pozitif hukukun aksayan yanlarının denetlenmesi olanağı olarak, sivil itaatsizlik eylemlerinin temsili demokrasinin meşruiyetinin tesisi için uygun işlevine değinilecektir. Bu bağlamda sivil itaatsizlik eylemlerinin anayasal düzen içinde, ilgili yasal normların ihlal edilmesi unsurunun, hukuki pozitivizmin yasa üstü adalet ile bir uzlaştırmasının sağlanmasındaki rolü üzerinde durulacaktır. Sivil itaatsizliğin, hukuki pozitivizmdan ayrı olarak hukukun meşruiyetini sorgulama bakımından sağladığı olanaklar incelenecektir. Bu bağlamda sivil itaatsizliğin ortak vicdana çağrı unsuruyla, doğal hukuk kavramının öngördüğü üzere evrensel insani değerlerin önvarsayımı karşılaştırılacaktır.

mokratik bir hukuk devletinin anayasayı meşru olarak gören yurttaşları için geçerli bir yol sayılmalıdır.

² Hanry David Thoreau, Sivil İtaatsizlik-Yürüyüş, çev. Bengisu Filiz, Dergah Yayınları, 2017, s. 14, yasalar insanı adil kılmaz. Dolayısıyla yasaların her zaman bir gereklilik ölçütü olarak adalet ile sınanması beklenebilecektir.

II. MEŞRUIYET KAYNAĞININ SINANMASI

A. YASANIN ORTAK BİR ADALET DÜŞÜNCESİ İÇİN İHLAL EDİLMESİ

Anayasal sürece uygun olarak yapılan yasaların meşruiyetinin tek başına anayasaya bu uygunluğa dayanamayacağı ya da bu uygunluğun, normu, adil kılmaya yetmeyeceği gerçeği, sivil itaatsizlik olgusunun hareket noktasını oluşturur³. Sivil itaatsizlik, demokratik bir düzendeki ciddi nitelikteki adalete aykırılıklara karşı son çare olarak başvuru, anayasa ya da toplumsal sözleşmede cisimleşen ortak adalet anlayışı üzerine temellenen politik ve barışçıl bir eylem olarak tanımlanır⁴. Bu yönüyle sivil itaatsizlik, temelde, adil olan ile yasal olan arasındaki kritik ayrıma dayanır⁵.

Sivil itaatsizlik eyleminin etkili ve anlamlı olabilmesi onun demokratik bir devlet düzeninde uygulanmasına bağlıdır. Demokratik devlet kabulünün meşruiyetinin temelinde de toplumsal sözleşme kuramı yer aldığından, itaatsizlik eylemi ile gösterilmeye çalışılan toplumsal sözleşmenin ihlal edildiği iddiasıdır⁶. Hukuk devleti, meşruiyetini söz-

³ Jürgen Habermas, Sivil İtaatsizlik Demokratik Hukuk Devletinin Denek Taşı, Almanya'da Otoriter Legalizm Karşıtlığı, Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik, çev. Yakup Coşar, İstanbul: Ayrıntı, 2013, s. 131, yazara göre hukuk devletinin kurumlarında her zaman aklın yanılabilirliğine ve insanın bozulabilecek özellikteki doğasına karşı duyulan güvensizlik tam da hukukun kendisinin karşı karşıya kaldığı kendinden köken alan ancak kendisinin dışındaki bir düzen olasılığını sürekli hazırda tutmalıdır; Ülker Yükselbaba, Habermas ve Kamusal Alan: Burjuva Kamusal İlkesinden, İletişimsel Kamusal Geçiş, İstanbul: On İki Levha, 2012, s. 199, liberalizm meşruiyet sorunundan muaf değildir ve meşruiyet her zaman yenilenmesi gereken bir olgudur, çünkü meşruiyet sorununun kaynağı toplumun mevcut ihtiyaçlarına verilecek yanıtla paralel olacaktır.

⁴ Yakup Coşar, Sivil İtaatsizlik, Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik, İstanbul: Ayrıntı, 2013, s. 12; Hayrettin Ökçesiz, Sivil İtaatsizlik, İstanbul: Afa, 1994, s. 144, sözleşme kuramı da bir tür doğal hukuk ürünüdür.

⁵ Özgür Küçüktaşdemir, Ceza Hukuku Bağlamında Sivil İtaatsizlik Üzerine Bazı Değerlendirmeler, Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi, 65 (4) 2016: 2195-2239, s. 2196.

⁶ Hayrettin Ökçesiz, Sivil İtaatsizlik, İstanbul: Afa yayınları, 1996, sözleşme egemene güçlerinin ne kendisinden ne de ilahi hukuktan kaynaklandığını, daha çok uyrukların rızasına bağlı olduğunu anımsatmaktadır; Erdal Dağtaş, Medya ve Demokrasi Ekseninde Tabandan Yükselen Çılgılık: Sivil İtaatsizlik Üzerine Bir Değerlendirme. Türkiye'de Sivil İtaatsizlik Toplumsal Hareketler ve Basın, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2008, s. 50; Christian Volk, Ziviler Ungehorsam in modernen Demokratien, eine

leşme kuramından alır. Dolayısıyla bir hukuk devletinde yasaların, halkın iradesini yansıttığı varsayılmaktadır.

Pozitif hukuk düzenlemelerinin meşruluğunun sınanması, salt bir hukuka uygunluk sorunu değildir. Pozitif hukukun aksayan yanlarının tadil edilmesinin sağlanması, sivil itaatsizlik eylemi ile gerçekleştirilebilir. Böylece hukuk düzeninin bozulması, kendine yabancılaşması, bozulması ve soysuzlaşmasına karşı sivil itaatsizlik eylemi bir araç olarak işlev görür. Bu da meşruiyetin dayandığı sözleşmenin yeniden sınanması anlamına gelecektir⁷. Çünkü toplumsal iradenin, pozitif hukuk düzeninin kendisi adına oluşturulduğunun bilincinde olduğu ön varsayılmıştır.

Meşruluğun kaynağının alındığı yer bakımından ulusun iradesinin temsil edildiği iddiasının egemen olduğu demokratik hukuk devletlerinde, her norm düzenlemesi de dolaylı olarak ulusun iradesinin bir yansıması varsayılır. Çünkü ulusun kendisini temsil yetkisini verdiği meclislerin yasa çıkarma süreçleri de ulusal iradenin dolaylı bir onayı anlamına gelir. Bu dolaylı onay süreciyse günümüz hukuk sistemleri ve hukuk devletleri için artık tartışılır hale gelmiştir⁸. Ancak bu dolaylı ve varsayılan onay ile ulus iradesinin gerçek onayının çeliştiğinin saptandığı durumlarda devreye sivil itaatsizlik girerek toplumsal iradeyi temsil eden yasa koyucuyu değişikliğe yönlendirebilecektir⁹.

Sivil itaatsizlik eyleminin kendi meşruiyetinin dayanak noktası, yazılı yasal normların üzerinde bir “ortak adalet” anlayışının doğurduğu kamu vicdanı varsayımıdır. Bu varsayım doğrultusunda itaatsizlik konusu edilen yasal normların kamu vicdanına uygun hale getirilmesi beklenir. Yani bir yandan yasaya yansıdığı var sayılan ulus iradesinden kaynaklanan meşruiyetin sınanması yapılır. Sivil itaatsizlik, tartışma konusu edilen yasanın geçerliğinin değil haksızlığının bilincine vardırılmayı

Nachlese demokratietheoretischer Absicht, 2014, Band 2, He 2, ss. 137-142; 2008, s. 138, bu sebepten sözgelimi mutlak adaletli bir devlette sivil itaatsizlik söz konusu olamayacaktır.

⁷ Coşar, Sivil İtaatsizlik, s. 16.

⁸ Yükselbaba, Kamusalılık, s. 200; Ökçesiz, Sivil İtaatsizlik, s. 145, sözleşmenin bir doğal hukuk düşüncesi ürünü olduğunu ve bir doğal hukuk kuralı olan pacta sunt servanda ilkesi ile anlam kazanacağını anımsamak gerekmektedir.

⁹ Rawls, Sivil İtaatsizliğin Tanımı, s. 56.

amaçlarken, iktidarın hukuk yoluyla baskılanmasına çabalar¹⁰. İtaatsizlik eylemi, pozitif hukukun işlerliğindeki aksaklığın pragmatik bir aksaklık değil, normun özüne ve dolayısıyla meşruluğuna ilişkin bir aksaklık şikayetidir. “Yasanın haksızlığı” iddiası, daha haklı başka bir düzenlemenin imkânına işaret eder. Dolayısıyla da pozitif hukukun rotasının doğrultulması, meşruiyet kaynağının simgesi olan anayasanın yorumlanmasındaki kılavuz kabul edilen adalet ilkesi doğrultusunda gönüllü bir toplumsal işbirliğine başvurulması olarak tanımlanabilecek sivil itaatsizlik eylemiyle çoğunluk tarafından azınlıkların temel özgürlüklerini bastırmasına boyun eğilmiş olmayacaktır¹¹.

Sivil itaatsizlik bakımından meşruiyet ölçütü bir ortak adalet düşüncesidir. Bu ortak adalet düşüncesi bireysel ölçütlerden yola çıkmamalı, dayanağını dinsel inanışlarda bulmamalıdır. Sivil itaatsizliğin ölçütü kamusal adalet hissi temel olarak alınmalıdır. Yani, toplumda paylaşılan bir adalet düşüncesi varsayılmaktadır¹². Bu yanıyla, sivil itaatsizliğin dayandığı ortak adalet düşüncesinin, rasyonalist bir doğal hukuk düşüncesini andırdığı söylenebilmektedir.

Bu noktada, sivil itaatsizlik kavramına dair yeni dönem tartışmalarında yer bulan tıbbi tartışmaların örneklerine dikkat edilmelidir. Sözgelimi doktorların kürtaj yasağına karşı operasyon yapmaları, vicdani retçiler için sahte raporlar düzenlenmesine yardım etmeleri de yasa üstü bir meşru adalet düşüncesini temel alan eylemlerdir¹³. Çünkü doktorlar için açıktır ki, hastalarını kısıtlayan hukuk kuralları adalete aykırı görülerek ihlal edilmeye gerekli görülmüştür. Bu sayede de hukuk kurallarının değiştirilmesi, dönüştürülmesi amaçlanmıştır¹⁴.

¹⁰ Jose Bove ve Gilles Luneau, *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: İletişim, 2006, s. 68.

¹¹ Rawls, *Sivil İtaatsizliğin Tanımı*, s. 178.

¹² Rabia Sağlam, “Bir Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak Vicdani Ret”, *HFSA 16: İstanbul Barosu: İstanbul*, s. 253.

¹³ Ferdinand Altnöder, *Ziviler Ungehorsam*, Wiener Universitaet Diplomarbeit, Wiener Universitaet: 2012, s. 74-75, tıp biliminin sürekli olarak uygulamanın içinde olması, doktorların hem yasayı yaratması hem de uygulayanı olması onların sivil itaatsizlik düşüncesindeki ayrıcalıklı yerinin nedeni olarak gösterilmiştir.

¹⁴ Altnöder, *Ziviler*, s. 77, ötenazi bu konudaki bir başka örnektir.

B. HUKUK İÇİ -YASA ÜSTÜ MEŞRUIYET ARAYIŞI

Sivil itaatsizliğin yasaya aykırılığının meşruiyet sorgusuna yaslanan dayanak iddiası anayasal düzene uygunluk ile ortak bir vicdana çağrı yapmak meşruiyetin hukuk içinde sağlandığının göstergesidir. Çünkü sivil itaatsizlik eylemleri ancak bütünlüklü ve demokratik olarak işleyen bir hukuk düzeninde anlam kazanacaktır. Başka bir deyişle, hukuk devleti kendi pozitif hukuk düzeninin dışına taşmaktadır¹⁵. Eylemin haklılığının kaynağı olarak aranan aşkınlık gereksinimini pozitif hukukun kendisini sınıyabileceği kendi dışında bir ölçüt olarak değerlendirmek gerekir¹⁶, çünkü yasadışı/yasa üstü meşruiyet iddiası kendisini hukuk düzeninin sözüne karşı ancak özüne uygun olarak konumlandırır¹⁷.

Yurttaş itaatsizliğinin meşruiyet kaynağı, hukukun toplumdaki yeridir. Yani yasaları hazırlayan politik temsilcilerin, biricik görevleri yasalara itaat etmek olan topluma tebliğinden öte, hukuk insanların yaşadığı her yerdedir. Dolayısıyla da yasaya itaat etmeyen yurttaşların tek istediği başka bir yasaya, yani iktidarın meşruiyet kaynağının sınanması anlamındaki ortak vicdana ve kamu adalet duygusuna uygunlaştırılmasıdır¹⁸. Toplumsal sözleşmeyi ifade ediyor olduğundan bu hukukun önce-

¹⁵ Habermas, *Sivil İtaatsizlik*, s. 131, ancak pozitif hukukun kendisinin dışına taşması yine kökeni kendisinden almasıyla sağlanacaktır. Habermas'ın bir paradoks olarak nitelediği bu durumun çözümüne ilişkin önerisi politik kültürün duyarlı, karar verme yeteneğine sahip ve gerektiğinde öngörülerle yasal olmayan davranışlara girebilecek yurttaşları desteklemesinde yatar.

¹⁶ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe*, s. 185, yazarlara göre sivil itaatsizlik- yurttaş itaatsizliği aşkın bir meşruiyet arayışında olursa bu durumda doğal hukuka bir dönüş olur, yazılı olmayan yasalara dayanılmış olunur. Aksi görüşte ise; Doğan Özlem, *Kavram ve Düşünce Tarihi Çalışmaları*, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2006: 123, yazara göre meşruiyet her zaman doğal hukuk ile yasallık ise pozitif hukuk ile düşünülür, dolayısıyla sivil itaatsizlik kendisini doğrudan doğal hukuk savı ile özdeşleştirecektir. Kanımızca bu noktada doğal hukuk kavramından ne anlaşıldığı ortaya konulmalı, yeniden tanımlanmalıdır.

¹⁷ Rawls, *Sivil İtaatsizliğin Tanımı*, s. 70, bu yanıyla da sivil itaatsizliğin aşkınlığı herkesten beklenemeyecek dini inanışlar değil herkesten uyması beklenebilecek adalete, sağduyuya dayalı ilkelerini temel alan bir aşkınlıktır.

¹⁸ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe*, s. 186; Rucht, Dieter, "Recht auf Widerstand?": Aktualität, Legitimität und Grenzen "zivilen Ungehorsams", haz. Bernd Guggenberger, Claus Offe: *An den Grenzen der Mehrheitsdemokratie: Politik und Soziologie der Mehrheitsregel*, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1984, ss. 254-281; s. 265.

likli işlevi sözleşme koşullarına uyulmayı sağlamaktır, dolayısıyla meşruiyet gereksinimi de varsayılan sözleşme bağlamında aranacaktır¹⁹.

Toplumsal sözleşme kuramları meşruiyetin kaynağını halkın iradesine dayandırdığından, dolaylı olarak anayasanın gölgesinde çıkarılan yasaların da onun sayesinde meşru olması gerektiği düşünülebilir. Oysa Rawls'un belirttiği gibi yalnızca adil ve etkili bir yasal mevzuat çıkarıldığını güvenceleyen bir prosedür kurulamamışsa, adil bir anayasada da adil olmayan yasaların çıkarılması riski söz konusu olacaktır²⁰. Çünkü yasa yapma hakkı kararın haklı olarak verildiğini güvenceye almaz, dolayısıyla da yurttaşlar kendi davranışlarını otoritenin yargısına teslim etse bile, kendi yargısını otoriteye teslim etmeyeceğinden, çıkarılan yasalar adaletin sınırlarını aşıyorsa bu durumda sivil itaatsizlik devreye girecektir²¹. Adaletin sınırları ile kast edilen de demokratik hukuk düzeninin ruhudur²². Böylece meşruiyet arayışı yasanın üstünde bir doğal hukuk düşüncesine uygunluk koşuluyla gerekçelendirilmektedir²³.

Demokratik bir devletin yurttaşları temsilcilerin bedenine içkin-dir²⁴. Politik temsilcilerin bedeni karşısında yurttaşın özerkliği yok olur. Bu aynı zamanda temsili demokrasinin de krizidir²⁵. Sivil itaatsizlik özellikle yurttaşların bedeni ile temsilcilerin bedeni arasındaki bir ayrımın ifadesidir. Yurttaşlar ancak temsilcilerinkinden ayrı ve kendilerine özgü varlık alanları tanındığında hukuksal özne olurlar²⁶.

¹⁹ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe*, 183; Allen Michael, "Sivil İtaatsizlik ve Terörizm- Müzakereci Demokrasinin Sınırlarını Snamak", *Sivil İtaatsizlik, Cogito*, Sayı 67, YKY, Yaz 2011, ss. 127-152; s. 129, müzakereci demokrasilerde de sivil itaatsizliğin devrimci değil, reformist bir işlevi olduğu akıldan tutulmalıdır.

²⁰ John Rawls, "Sivil İtaatsizliğin Gerekçelendirilmesi", *Cogito Sivil İtaatsizlik Sayısı*, YapıKredi Yayınları: İstanbul, 2011, s. 67, s. 171.

²¹ Rawls, *Sivil İtaatsizliğin Gerekçelendirilmesi*, s. 172.

²² Bove/Luneau, *Sivil İtaatsizliğe*, s. 183.

²³ Çelebi, *Demokrasinin Derinleşmesi: Bir Yöntem Olarak Sivil İtaatsizlik*, *Sivil İtaatsizlik, Cogito*, Sayı 67, Yaz, 2011, YapıKredi Yayınları: İstanbul, ss 80-96, s. 82.

²⁴ Bove/Luneau, *Sivil İtaatsizliğe* s. 216, "devrim ulusun bedenini kralın bedeninden ayırmak istedi ama kralın bedeninin yerine cumhuriyetin, devletin bedenini koymakla yetindi.", dolayısıyla temsili demokrasi de bir tehlike içerir.

²⁵ Yükselbaba, *Kamusallık*, s. 211; Rucht, *Widerstand*, s. 269.

²⁶ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe* 2006, s. 216, hukuksal bir özne oluş süreci henüz tamamlanmamıştır. Laikleştirilmiş devlet düzeni içinde sadece bir erteleme içindedir.

Tarihin içinde evrilen güç ilişkilerinden kaynaklanan hukuk, sürekli bir evrim halinde var olur, dolayısıyla hukukun durağan bir son noktaya ulaşması söz konusu olamaz. Tarihin verili bir anındaki güç ilişkilerinin fotoğrafı olan yasa ise toplumsal gerçeklik karşısında her zaman daha geride kalmak zorundadır, çünkü yasa her zaman var olan- dan bir önceki duruma işaret eder. Sözleşmenin topyekun yeniden pazarlık konusu olması dışında gelişme ancak bazı çerçeveleri iteleyerek olabilir, bu durumda yasada değişiklik ancak kendisine bu değişiklik olasılığının anımsatılması ile sağlanabilecektir. Dolayısıyla bir yasanın engellenmesi, aslında hukuku geliştirmenin tek yolu anlamına gelir. Demokrasilere ve yapılara göre farklılıklar gösteren hukuk, yasalar, hukuk ilmi, pazarlıklar, konsensüsler halinde yazılır, yani hukuk yazılı yasalar toplamına indirgenemez²⁷.

III. TEMSİLİ DEMOKRASİDE AKSAKLIK

A. DENETLEME YÖNTEMİ

Gerektiği gibi yerine getirilen sivil itaatsizlik anayasal rejimde istikrar yaratan, bu rejimi daha kesin olarak adil hale getirme eğiliminde olan bir araçtır²⁸. Yurttaşlar, topluluğun bir bölümü için sorun oluşturan bir durumla karşı karşıya olduklarında kendi seçtikleri politik mercileri, yani temsilcileri uyararak denetleyebilirler. Bu, temsil olunanların temsilcilerine hesap sorması süreci olarak değerlendirilmelidir. Temsilciler karşılık vermezse veya yapabilecekleri bir şey olmadığını ifade ederlerse, yurttaşlar hukuku sorgularlar. Bu noktada sivil itaatsizlik birincil olarak liberal yönetim anlayışında yasallığın ilgasına işaret ederken, bir yandan da demokratik siyasal sistemin yanlış ya da eksiklerinin sinyallerini de verir²⁹. Bu anlamda sivil itaatsizliğe başvurulması önce yasal yolların tüketilmesini gerektirir³⁰. Eğer hukuk onlara cevap verebilecek du-

²⁷ Bove ve Luneau, Sivil İtaatsizliğe, s. 183.

²⁸ Rawls, Sivil İtaatsizliğin Gerekçelenirilmesi, s. 177.

²⁹ Çelebi, Demokrasinin Derinleşmesi, s. 83.

³⁰ Rawls, Sivil İtaatsizliğin Gerekçelenirilmesi, s. 175, yazar yasal yolların tüketilmesini aynı zamanda sivil itaatsizliğin haklılık koşulu olarak öngörüyor. Sözelimi yasak kurumlar çoğunluğun denetimi altında olduğundan siyasi partiler azınlık konumundaki itaatsizlerin çağrısına kayıtsız kalırlar. Bu durumda Rawls sivil itaatsizliğin tam da hukukun sınırları içinde kalması gerektiğinden dolayı oldukça umutsuzdur da, bir de bu nedenle son çare olması gerekmektedir. Ancak bu son çare oluş da çok cid-

rumda değilse sorgulamalarını politikanın ve hukukun alanına eylem yoluyla sokmaktan başka ellerinden bir şey gelmeyecektir, çünkü mevcut hukuk çerçevesinde tüm çareler tükendiğinde hukuku değiştirmek ya da hukuk alanını genişletmek için harekete geçmek şarttır. Bu, bir anlamda, eylem halindeki yurttaşların hukuka sahip çıkmaları olarak yorumlanır³¹.

Anayasal düzenin kabulü, demokratik hukuk devleti anlayışının da kabulü, dolayısıyla temsili demokrasi sisteminin de onaylanması anlamına gelir. Sivil itaatsizlik, hukuk devletini kabul eder, eylemin hukuk devleti konseptinin meşruiyeti ile bir sorunu yoktur³². Sivil itaatsizliğin sorunu iktidarın meşruiyetinin kullanımı doğrultusundadır. Dolayısıyla sivil itaatsizlik sorunu demokrasinin temel taşlarına ilişkin bir sorun olarak algılanmalıdır³³.

Liberal demokratik hukuk devletlerindeki temsili demokrasinin tıkanığı nokta, devlet kararlarının denetlenmesini sağlayacak bir mekanizmanın gereksinimidir, kamusal alan bu anlamda etkinliğini yitirme tehlikesiyle karşı karşıyadır³⁴. Ulus iradesinin yansımaları anlamındaki yasa yapımı ve karar alma süreçleri salt usule indirgenmiş gibi görünür, yönetime katılımın eksilmesiyle de artık demokraside kimin temsil edildiği tartışılmaktadır ve parlamentonun salt kapalı kapılar ardında aldığı kararların ne kadarının millet iradesinin yansımaları olup olmadığı artık tartışma konusu olacaktır³⁵.

Yine bireylerin demokrasiye katılımını sadece seçimlerle sınırlamak da onların siyasetten uzaklaşmalarına ve geri çekilmelerine neden olur. İşte tam da bu durumda sivil itaatsizlik eylemleri sayesinde bireylerin demokratik yönetime katılımının sağlanmış olması umulacaktır³⁶.

di bir aksaklığa işaret edecektir. Çünkü yasada vahim bir adaletsizlik olmasının yanı sıra kasıtlı olarak bu adaletsizliğin giderilmesine ayak direniyordur.

³¹ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe*, s. 183.

³² Bu kabulün eleştirisi için, Özlem, (2006) s. 125, bu anlamda sivil itaatsizlik eylemi liberal demokratik hukuk devleti modelini en başından olumsuzlamıştır ve üzerinde düşünülmesi gereken asıl mesele zaten liberal demokrasinin evrensel geçerlikli tek düzen olduğu düşüncesiyle sivil itaatsizlik eylemi bu yönüyle eleştirilmelidir.

³³ Rawls, *Sivil İtaatsizliğin Tanımı*, s. 56.

³⁴ Yükselbaba, *Kamusallık*, s. 209.

³⁵ Yükselbaba, *Kamusallık*, s. 210.

³⁶ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe*, s. 184.

B. HUKUKTA TEKİL BİR AKSAKLIĞIN GİDERİLMESİ

Temsili demokraside politika sorunludur, çünkü temsil uzmanlık anlamında bir mesleğe dönüşür, yine temsilde kimin yararının güdüldüğü sorunu da ayrıca ortaya çıkar³⁷. Ancak kamu menfaati kendiliğinden güdülmediğinden temsili demokrasiyi denetlemek anlamında uyarmak gerekir, hukukun değişen koşullara uyarlanması temsili demokrasinin böylece uyarılması ile sağlanacaktır. Demokrasiyi kurtarmak için demokrasinin tabanına dayanılmalıdır, politikayı yeniden oluşturup içeriğini yeniden düzenleyecek dışavurumcu ve ortak çıkar üzerinde seferber edilmiş toplum tek güç örgütüdür³⁸.

Temsili demokrasinin aksaklıklarının örtbas edilmesi anlamındaki yurttaşların denetim ve eleştiri yetkisinde neden sandıkla yetinilmediği sorusu, bu eylem biçimlerinin içsel gücünün, mantığının anlaşılmadığını gösterir. Çünkü politika seçimlere indirgenemez: Sivil itaatsizlik yoluyla demokratik devletin düzenin, yeniden sorgulanması ve müzakereci demokrasi varsayımıyla rejimin denetlenmesine katkıda bulunulabilir. Sivil itaatsizliğin uzun bir tarihi vardır ve sivil itaatsizliğin günümüz dünyasında sahip olduğu kozlar, yeni bir hukuk düzenini sağlamak, politikayı serbest bırakmaktır³⁹.

Demokratik yaşama katılım engellendiğinde yurttaş itaatsizliği, temsili demokrasiyi yapısöküme tabi tutar ve radikal, eşzamanlı sürekli katılımlı, daha fazla tepki veren bir başka demokrasi biçimi inşa eder: Hukuk, daima tamamlanmamış ancak üzerinde çalışılan bir proje olarak kalır. Hukukun yapısökümüne ve yeniden yapımına alan açmak, tarihsel bir yaklaşımla hukuk devletinin asla tamamlanmamış ve dönüşüme açık bir proje olduğunu bilmek, onun yaralanabilirliğini, düzenlenebilirliğini ve değişen koşullara yeniden uyarlanması gerektiğini kabul etmek demektir⁴⁰. Sivil toplum politika ile ekonominin ikili oyununu parçalamak için bu uzamı yaratır ve içine yerleşir.

³⁷ Yükselbaba, Kamusalılık, s. 211.

³⁸ Bove ve Luneau, Sivil İtaatsizliğe, s. 195.

³⁹ Bove ve Luneau, Sivil İtaatsizliğe, s. 213.

⁴⁰ Habermas, Sivil İtaatsizlik, s. 132, çünkü hukuki düzenlemeler tarihsel birtakım süreçlerin sonucudur, ve bu tarihsel süreçler mutlak bir ilerleme çizgisi çizmez. Örneğin Avrupa'da temel hakların gelişimi de bir öğrenme öğrenme sürecidir ve bu öğrenme süreci yanlışlar, geriye düşmelerle dolu bir süreçtir, tek doğrultuda ilerleyen bir düz çizgi değildir.

Sivil toplum, kendini yasalarda ifade edemediğinde yurttaşlık hakkını kullanarak itaatsizliğe başvurur. Devlet için doğal olan durumların üzerinde toplumun düşünmesi sağlanır. İtaatsizliğin söylemi, itaat edilmeyen yasanın sivil toplum içinde yeniden düşünülmesinin istenmesi olarak ifade edilebilir. İtaatsizlik devletin yaptığından başka bir yasanın istendiğinin ifadesidir. Bu başka yasa içeriği sivil toplum içindeki tartışmadan kaynaklanır. Demokratik müzakereler sayesinde toplumun bütünü için mümkün olduğunca iyi olan normlar tanımlanır. Yurttaş itaatsizliğinin gündeme alınması ve karşılıklı tartışması söz konusudur⁴¹.

Sivil toplumun başlı başına bir aktör olarak kendini ifade etmesini engelleyen totaliter ya da kapalı koşulların söz konusu olduğu her seferinde yurttaş itaatsizliği kendini gösterir. Toplumdan sadece oy vermesi beklenir. Dolayısıyla oy vermek bir göreve dönüşür, yurttaş itaatsizliği temsil edenlerle birlikte geleneksel kanalları tekrar açmayı başaramadığında toplum, itaatsizlik aracılığıyla bu duruma uygun başka kanallar yaratacaktır. Bu sayede temsilcilerin gerçeklikle yeniden bağ kurması sağlanır. Toplumu ilgilendiren sorunların, reel politika tarafından sahiplenilmesi teşvik edilmiş olmaktadır. Yasaya itaatsizliğin gücü politik toplumun gündemine insanları ilgilendiren ama politik toplumun binlerce nedenle ilgilenmek istemediği sorunları kaydettirebilmesinden kaynaklanır. Kamuoyunun gözünde itaatsiz kişi suça eğilimli değil, yalnızca faal bir kimsedir. Çünkü sivil itaatsizlik hukukun ve demokrasinin soluk alması için aslında bir fırsattır⁴².

Sivil itaatsizlik eylemlerinin modern anlamda hukuk devletine özgü bir eylem biçimi olmasının anlamı, modern devlet ve modern toplumun bireylerin yaşam alanlarında yaptığı kısıtlamalardan kaynaklanır⁴³. Böylece itaatsizlik eylemleri bireysel bir tavır değil, kolektif bir halk inisiyatifini temsil ederler.

Günümüzde ise yasa koyucu ve hukuk yaratıcı tek otorite ulus devletler olmadığından ve uluslararası örgütlerin her geçen gün artan yasa düzenleyici faaliyetlerinin sayesinde artık sivil itaatsizlik eyleminin

⁴¹ Volk Ziviler, s. 140, bu bağlamda konsensüs sağlanması zorunlu bir beklenti değildir. Aslolan demokratik bir toplum için çatışmalı hususun üzerine konuşabilmektir.

⁴² Bove ve Luneau, Sivil İtaatsizliğe, s. 211.

⁴³ Tarık Aygün, Efendiliğin Reddi/Sivil İtaatsizlik ve Doğrudan Eylem, İstanbul: Versus Kitap, 2006, s. 270.

içeriği de çeşitlenmiştir. Medya sayesinde de iletişim olanakları küresel düzeyde kamusal erişim olanağına kavuşmuştur. Sivil itaatsizlik eylemlerinin kapsamı uluslararası ya da ulusal olarak sınırlı değil, *transversal* düzeyde genişlemiştir. Bu bakımdan da sivil itaatsizliğin küreselleşen dünyada uluslararası kurumların ulus devletlere karşı, ulus devletlerin uluslar arası kurumlara karşı ve uluslararası kurumları çok uluslu şirketlere karşı çağrı yapma işlevlerinden söz edilmiştir⁴⁴.

IV. ORTAK BİR ÇIKARIN GÖZETİLMESİ

A. KOLEKTİF TAVIR

Gücünü düşünceden alarak “sivil itaatsizlik”te bulunan bir birey, birbirine bağlı iki karar alır. Birincisi, adalete aykırı olarak gördüğü şeye katılmayı reddetmektedir. İkincisi, birey bu isyanına toplumu tanık etmektedir⁴⁵. İtaatsiz kişi ifade ettiği itirazın sağlam temellere dayalı olduğuna herkesi ikna etmek için açık tartışmayı amaçlar. Çünkü itaatsizlik ancak kolektif ise anlamlıdır⁴⁶.

Sivil itaatsizlik eylemiyle, çağrı yapılan ortak adalet duygusunun yeniden onarılmasını amaçlarken eylemcilerin öne sürdükleri, birtakım bireysel çıkarlar değil, kolektif menfaat için gerekli olan değişikliklerdir. Toplumun geneline, bir azınlık tarafından yapılan bu çağrı toplumun geneline ilgilendiren bir çıkarı öne sürer⁴⁷. Madem ki demokratik modern devlet meşruiyetini bir sözleşme varsayımına dayandırır, bu durumda yasal düzenlemeler ve uygulamalar temsil ya da sözleşme dışı bırakılan bir azınlık fikrini içermemelidir. İtaatsizlik yoluyla, ortak vicdanı zedeleyen norma ilişkin işbirliğinin yadsınması tek tek herkesin başkalarının gözü önünde yapabileceğine inandığına kendi başına karar verdiği, herkesin erişebileceği bir şeydir.

⁴⁴ Bentouhami, H., (2007), "Civil Disobedience from Thoreau to Transnational Mobilizations: The Global Challenge," *Essays in Philosophy*: Vol. 8: Iss. 2, Article 3, s. ; Altnöder, Ziviler, s. 84.

⁴⁵ Johann Braun, *Rechtsphilosophie im 20. Jahrhundert Rückkehr der Gerechtigkeit*, Münih: C. H. Beck, 2011 s. 166; Kurt Remele, *Gehorsam, Gehorsamsverweigerung und ziviler Ungehorsam gegenüber der staatlichen Autoritaet*, JCSw 32, 1991, ss 277-301, s. 290.

⁴⁶ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe*, s. 164; Aygün, *Efendiliğin Reddi*, s. 270.

⁴⁷ Rawls, *Sivil İtaatsizliğin Gereçlendirilmesi*, s. 173.

Bireysel vicdanı ya da bireysel eylemleri savunmak için başvuru-
lan argümanlar olarak ahlaki buyruklar ile dini ya da dindışı bir yüce
hukuka hitap eden bireysel vicdan zeminindeki sivil itaatsizlik vakaları-
na uygulanmak istendiğinde uygun düşmez. Yurttaş vicdanı ile yasa iliş-
kilerinin bireysel tercihi aşarak kolektif bir yaklaşım oluşturması gerekir.
Sivil itaatsizlik eylemleri, gelişimin normal mekanizmalarının artık iş-
lemediğine taleplerin işitilmediğine ya da hiçbir etkisi olmadığına belli
sayıda yurttaş inandığında veyahut tam tersine yasallığı ve anayasaya
uygunluğu ciddi biçimde tartışmalı bir eyleme kalkışmış olan hükümetin
bu tavrını değiştirmenin mümkün olduğuna inandıklarında gündeme ge-
lir. Yani sivil olarak itaatsizlikte bulunanlar çoğunluğa bir muhalefet
geliştirirler de bu bireysel bir çaba kesinlikle değildir, bu temel bir anla-
yış farkından kaynaklanan yasaya karşı çıkış biçimidir⁴⁸. İtaatsizler ör-
gütlü azınlıklar oluştururlar. Bir çıkar topluluğu değil ortak kararlarla ve
hükümet politikasına karşı koyma iradesiyle birleşirler. İtaatsiz eylemci-
ler aynı zamanda toplumun tümüne örnek olma amacı da gütmektedir,
çünkü bu durum aslında bir kolektif sorumluluk biçimidir⁴⁹.

Hayata geçirilebilir bir demokratik rejimde yurttaşların kendi siya-
sal ilişkilerini düzenlemesini ve anayasayı yorumlamasını sağlayan ortak
bir adalet duygusu bulunur⁵⁰. Böylece sivil itaatsizlik protesto ettiği ön-
lemlerin yeniden düşünülmesini sağlayan bir çağrıya dönüşür⁵¹. Yasadı-
şılığın getirdiği cezai sonucun kabul edilmesi de eylemin amacının sa-
mimiyetini gösterir, çünkü yasal sadakatin sınırları aşılmamış olunur,
böylece sivil itaatsizliğin asıl karakteri olarak hitap özelliği ortaya konulur⁵².

İtaatsizlik eyleminde bulunan kişiler doğal olarak politik alana da-
hildirler. Sivil itaatsizlik bu anlamda toplumu parçalama stratejisi değil

⁴⁸ Hannah Arendt, “Sivil İtaatsizlik”, Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik, haz. Ya-
kup Coşar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013, s. 99.

⁴⁹ Bove ve Luneau, Sivil İtaatsizliğe, s. 166.

⁵⁰ Rawls, Sivil İtaatsizliğin Gereçlendirilmesi, s. 173, bununla birlikte toplumda or-
tak bir adalet duygusunun bulunmaması, eylemin zamanına kötü bir şekilde karar ve-
rilmiş olması olasılığı ya da eylemin adalet duygusunu harekete geçirecek çağrıyı iyi
yapamamış olması olasılıklarını göz önünde bulundurmamak gerekir.

⁵¹ Bu çağrı totaliter rejimler için olanaksız olarak değerlendirilmiştir, çünkü totaliter
rejimler zaten yüksek ülkelerin taşıyıcılığı fikrinde cisimleşmiştir, bkz. Coşar, Sivil
İtaatsizlik, s. 21.

⁵² Rawls, Sivil İtaatsizliğin Gereçlendirilmesi, s. 174.

başka türlü bir toplum inşasına yönelik iradenin ortaya konmasıdır⁵³. Sivil itaatsizlik herkesin kendine karşı sorumlu olması anlamına da gelmektedir, bu bireysel sorumluluk bir kolektif menfaati içinde kendiliğinden barındıracaktır⁵⁴.

B. ŞİDDETSİZ YÖNTEM: AMAÇ - ARAÇ BİRLİĞİ

Benjamin doğal hukuk ile şiddet⁵⁵ ilişkisini nitelerken, doğal hukukçuların şiddeti adilane amaçlar için kullanmakta sakınca görülmemesini eleştirir. Çünkü amaç için kullanılan araç, amacı doğrudan etkisi altında bırakacaktır. Ancak adil amaçlar ve hukuka uygun araçlara ilişkin bağımsız ölçütler ortaya koymak ona göre olanaksızlaşacaktır⁵⁶. Dolayısıyla yüce amaçlar için her yolun mubah olacağı düşüncesi sakıncalı ve sivil itaatsizliğin anlayışına doğrudan ters düşen bir algıdır. Gandhi'ye göre de, "Amaç araçlardır, amaç aracı meşru kılmaz. Şiddete dayalı yollarla kazanılan davalar demokratik yollarla sürdürülemez"⁵⁷. Sivil itaatsizlik tam da şiddetten tamamen uzak durarak bu paradoksun içine kendini hapsedmekten kurtarır, araçların meşruluğu amacı da kendiliğinden meşrulaştıracaktır. Yöntem aracılığıyla bir amaç-araç birliği sağlanmış olacaktır. Böylece sivil itaatsizliğin şiddetsizlik unsuru bir amaç-araç birliğini ve amacın hiçbir zaman kullanılan araçtan ayrı düşünülmeceğini gösterir⁵⁸.

⁵³ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe*, s. 168, itaatsizliğin silahlı direnişten farkı, silahlı kim verirse emri de o verecektir, bu durumun istisnası yoktur. Sözelimi gerilla da herkesin erişebileceği bir itaatsizlik biçimi değildir, kimi uzmanlıklar gerektiren özgü bir duruş biçimidir.

⁵⁴ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe*, s. 233.

⁵⁵ Hans Saner, "Demokrasilerde Direnme Sorumluluğu Üzerine. Kamu Vicdanına Çağır", *Sivil İtaatsizlik*, çev. ve. haz. Yakup Coşar, İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2013, s. 170, şiddet kavramı yasal olup olmadığına bakılmaksızın birinin mağdur edilmesi olarak tanımlanır, yasal şiddet de meşruiyetini mağdur edilen bireyin daha önce bir başkasına karşı suç işlemiş olmasından alacaktır.

⁵⁶ Walter Benjamin, "Şiddetin Eleştirisi Üzerine", *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, haz. Aykut Çelebi, İstanbul: Metis Yayınları, 2010, s. 20.

⁵⁷ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe*, s. 56.

⁵⁸ Altnöder, *Ziviler*, s. 76; Martin Kriele, *Grundprobleme der Rechtsphilosophie*, LIT, 2004, s. 157.

Şiddetsizlik yöntemi ile kamu vicdanına bir çağrı yapılmış olur.⁵⁹ Şiddetsiz mücadele sorumluyu aşağılamaktan kaçınır, intikamı yasaklar, bakış açısı değişikliğine kapıyı açık bırakır⁶⁰. Sivil itaatsizliğin yerleşik iktidar düzeninde yarattığı kargaşa bu düzenin adaletsizliğinin kargaşasından daha az olarak değerlendirildiğinden bir amaç araç birliğine gereksinim duyulur.

Herkesin önünde sürdürülen açık bir diyalog türü olarak sivil itaatsizlik, tarafların bakış açılarına ve karşılıklı ilişkilerine yönelerek davranışları dönüştürmeyi hedefler, yoksa yok etmeyi ve tahrip etmeyi değil. Bireyler arasında mevcut ilişkileri değiştirir, böylelikle hiyerarşik bağlar ve otoriter tabiyet dışındaki bağları güçlendirir, yani bir yurttaş sorumluluğu biçimidir⁶¹.

Eylemin mümkün olan en etkin eylem olması kuraldır ve yasal koşulların zorlanması sonucu yasadışı olmaktan çok yasallık ötesi bir eylem haline gelmiştir. İtaatsiz kimse baskıya maruz kalmaz, sonuçlarını bildiği ihlalin cezasına aslında meydan okumuş olur. Böylece bireysel olarak üstlenilen kolektif eylem, itaatsizlerin yasal düzen içindeki bir hak ihlali ya da yasallık ihlali olarak kabul ettikleri şeye karşı, tek amacı da genel çıkar için yasayı değiştirmek olan açık bir meydan okuma olarak görülebilir. Karşı karşıya olunan şey, hukuku savunmak için yasaya saldırıdır. Ortak vicdana göre değerlendirildiğinde bir adaletsizlik eylemi

⁵⁹ Bove ve Luneau, Sivil İtaatsizliğe, s. 70, vicdan ise insan özgürce hareket etme yetisinden yoksun kaldığında doğasına verilen zarar karşısında telaşa kapılan şeydir.

⁶⁰ Bove ve Luneau, Sivil İtaatsizliğe, s. 65, dolayısıyla itaatsizlik eylemi, teşhir edilen adaletsizlik durumunu oluşturan güç ilişkilerini değiştirmeyi hedefleyen bir mücadele biçimidir, Şiddetsizlik güç kullanmamak anlamına gelmez, insanın bütünlüğüne saygılı kolektif bir güç olarak fail sayısı ile çarpılan kişisel tavidir.

⁶¹ Bove ve Luneau, Sivil İtaatsizliğe, s. 65, Gandhi, Britanya İmparatorluğu'nun Hintli tebaası olarak sömürge düzenine şiddet yoluyla karşı çıkmanın yenilgiye uğramak olacağını, çünkü ezilenlerin, silahlı bir ayaklanmaya kalkışma durumunda zafer için gereken askerî gücü toparlamayacaklarının farkındadır. Adaletsizliğin çoğu zaman haysiyetsizlik olarak yaşandığını ve haysiyetli olabilmenin ise itaatsizliğe yöneltebileceğinin de farkındadır; Dorothy Cornell, Sivil İtaatsizlik ve Yapıbozum, Sivil İtaatsizlik, Cogito, Sayı 67, İstanbul: YapıKredi Yayınları, 2011, ss 189-196, s. 193, feminist perspektiften bakıldığında katılımcı demokrasinin geliştirilmesi için eşit yurttaşlık koşulunun anımsanması gerekmektedir, bu bağlamda yazar Lacancı okumaya bakarak kadın öznenin diyalog ile diyalojizm dilinde eşit bir yurttaş konumunda olmadığını anımsatmaktadır.

olarak değerlendirilen şeye maruz kalmaktansa ya da adaletsizliğin suç ortağı olmaktansa harekete geçmeyi tercih eden örgütlü disiplinli bir güç olarak sivil itaatsizlik devreye girer. İtaati reddediş aslında şiddetsiz ama kolektif çıkarı hedefleyen bir sabotajdır. İktidar talebi dinlemek yerine baskı uyguladığında şiddetsiz yurttaşlara karşı gösterdiği baskıyla ihlal ettiği hak, toplumun geri kalanının gözünde savunulabilir bir şey olmaktan da çıkacaktır. Toplumsal iradeye karşıt konumlanan erk, artık kararlarının sonuçlarını bilmezden gelemez. Erk, kendi aşırılıklarını kurbanı konumuna düşürülmüştür. Şiddetsiz eylem böylece rakibin yargılama ve karar verme özgürlüğünü bozmasa da onu kendi şiddetinden bıktırmayı başarır⁶².

Şiddete başvurmeyen vicdanen karar verilmiş ama politik yasa-karşıtı ve genellikle yasada veya hükümet politikasında bir değişikliğe yol açmaya yönelik olarak gerçekleştirilen kamusal eylem olan sivil itaatsizlik böylece amacına, araçlarla uygun bir biçimde erişir⁶³.

SONUÇ

Sivil itaatsizlik eylemleri öncelikle demokratik rejimlerde, yönetimin meşruiyetinin sınanması ve aklanması anlamına gelir. Çünkü demokrasi kuramı, meşruiyetinin temelini toplum sözleşmesi kuramından alır, böylece yasal düzenlemelerin toplumsal iradenin yansıması olduğu varsayılır. Öyleyse, madem yasal normların toplumsal iradenin yansıması olacağı güvencesiyle meşruiyet sağlanır, toplumsal irade ile çelişen düzenlemeler ortaya çıktığında toplumsal iradenin kendisini anımsatması beklenir. Ancak sivil itaatsizlik eylemleri, anayasal düzenin kendisini onaylarken yalnızca ilgili yasal normun değiştirilmesi gerektiğine ilişkin bir çağrı yapmaktadır. Bu bağlamda da yasa üstü meşruiyet, ile pozitif hukukun değiştirilmesi ve dönüştürülmesi işlevini üstlenir.

Sivil itaatsizlik eylemlerinin bir başka işlevi, temsili demokrasinin doğurduğu krizlerin aşılmasını sağlamasıdır. Çünkü temsili demokrasi, her zaman temsil olunan irade ile temsilcileri arasındaki uzlaşmazlığın giderilmesi konusunda bir fırsat sunacaktır. Temsili demokrasilerin en önemli krizi temsil olunanların yönetime katılımı meselesidir. Temsil olunanların siyasetle bağları sadece oy vermeye indirgendiğinden de-

⁶² Bove ve Luneau, Sivil İtaatsizliğe, s. 68.

⁶³ Rawls, Sivil İtaatsizliğin Tanımı, s. 174.

mokراسiye yabancılaşma sorunu ortaya çıkar. Sivil itaatsizlik eylemi yönetime katılımın oy vermenin ötesine geçilmesi anlamına gelir. Yasal yolların tüketilmesinden sonra sivil itaatsizlik aracılığıyla, toplumsal irade sesini duyurabilecektir. Bu anlamda sivil itaatsizlik eylemi bir toplumsal yükümlülük haline de gelecektir. Hukuk devleti düşüncesi bu sayede sürekli yenilenmekte, toplumun değişen gereksinimlerinin ayırtına varabilme fırsatını da değerlendirebilmektedir.

Sivil itaatsizlik eylemi, kolektif bir çıkarı hedeflerken bunu şiddet içermeksizin yaparak amaçlar ile araçlar arasında da bir birlik sağlar. Şiddetsizlik toplumsal çıkarın gözetildiğinin de bir işaretidir, çünkü bu sayede intikam alınmak istenmediği gibi sadece yasal normun inandırıcı bir biçimde hedeflendiği de açıkça ortaya konmuş olur. Ortaya koyulan itaatsizlik eylemi azınlığı oluşturan bir ortak iradenin ürünü olarak tüm topluma bir örnek teşkil eder niteliktedir. Çünkü azınlığın çıkarı olarak anılan değerler aslında tam da hukuk devletinin vaat ettiği ortak adalet algısının zedelenmesine işaret eder. Sonuç olarak sivil itaatsizlik eylemleri, temsili demokrasilerde meşruiyet temelini yeniden sınıadığı ve sağlamlaştırdığı kuramsal ve pratik temelleri teşkil etmektedir. Reformist özelliği ile sivil itaatsizlik eylemleri sayesinde yürürlükteki hukuk kurallarının yeniden gözden geçirilmesi imkânı da sağlanmaktadır. Bu sınıamada da sivil itaatsizlik doğrultusunda ölçüt ortak vicdana dair bir adalet düşüncesi olmaktadır.

KAYNAKÇA

Allen, Michael. “Sivil İtaatsizlik ve Terörizm- Müzakereci Demokrasinin Sınırlarını Sınamak”, Sivil İtaatsizlik, Cogito, Sayı 67, İstanbul:YapıKredi Yayınları, Yaz, ss. 127-152.

Altnöder, Ferdinand. Ziviler Ungehorsam, Wiener Universitaet Diplomarbeit, Wiener Universiaet, 2012.

Arendt, Hannah. “Sivil İtaatsizlik”, Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik, haz. Yakup Coşar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.

Aygün, Tarık. Efendiliğin Reddi/Sivil İtaatsizlik ve Doğrudan Eylem. İstanbul: Versus Kitap, 2006.

Benjamin, Walter. “Şiddetin Eleştirisi Üzerine”, Şiddetin Eleştirisi Üzerine, derl. Aykut Çelebi, İstanbul, Metis Yayınevi, 2013.

Bentouhami, Hourya. "Civil Disobedience from Thoreau to Transnational Mobilizations: The Global Challenge," *Essays in Philosophy*: Vol. 8: Iss. 2, Article 3, 2007.

Bove, Jose ve Luneau, Gilbert. *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Braun, Johann. *Rechtsphilosophie im 20. Jahrhundert Rückkehr der Gerechtigkeit*, Münih: C. H. Beck, 2011.

Cornell, Dorothy. *Sivil İtaatsizlik ve Yapıbozum, Sivil İtaatsizlik*, Cogito, Sayı 67, İstanbul: YapıKredi Yayınları, ss. 189-196, 2011.

Coşar, Yakup. "Sivil İtaatsizlik". *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, derl. Yakup Coşar, İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2013.

Çelebi, Aykut. *Demokrasinin Derinleşmesi: Bir Yöntem Olarak Sivil İtaatsizlik*, Cogito Sivil İtaatsizlik, Sayı 67, İstanbul: YapıKredi Yayınları, Yaz, 2011, Sayı 67, ss 80-96.

Dağtaş, Erdal. *Medya ve Demokrasi Ekseninde Tabandan Yükselen Çılgılık: Sivil İtaatsizlik Üzerine Bir Değerlendirme*. Türkiye'de Sivil İtaatsizlik Toplumsal Hareketler ve Basın içinde. Ankara: Ütopya Yayınları, 2008.

Dworkin, Ronald. *Sivil İtaatsizliğin Etiği ve Pragmatikliği*. *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik içinde*. İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2013.

De La Boetie, Etienne. *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, (çev. Mehmet Ali Ağaoğulları) Ankara: İmge Kitabevi, 2013.

Habermas Jürgen. *Demokratik Hukuk Devletinin Denektaşı*, Almanya'da Otoriter Legalizm Karşıtlığı. *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, çev. Yakup Coşar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.

Ökçesiz, Hayrettin. *Sivil İtaatsizlik*. İstanbul: Afa Yayınları, 1996.

Ökçesiz, Hayrettin. *Sivil İtaatsizlik, Sivil İtaatsizlik Kolokyumu*, haz. Hayrettin Ökçesiz, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999.

Özlem, Doğan. *Kavram ve Düşünce Tarihi Çalışmaları*, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2006.

Kriele, Martin. *Grundprobleme der Rechtsphilosophie*, LIT Verlag, 2004.

Rawls, John. "Sivil İtaatsizliğin Gerekçelenirilmesi", *Cogito Sivil İtaatsizlik*, Sayı 67, (2011).

Rawls, John. “Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı”, Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik, s 54-76, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.

Remele, Kurt. Gehorsam, Gehorsamsverweigerung und ziviler Ungehorsam gegenüber der staatlichen Autoritaet, JCSw 32 (1991): ss. 277-301.

Rucht, Dieter. Recht auf Widerstand? Aktualität, Legitimität und Grenzen "zivilen Ungehorsams", haz. Bernd Guggenberger, Claus Offe, An den Grenzen der Mehrheitsdemokratie: Politik und Soziologie der Mehrheitsregel, Westdeutscher Verlag, (1984): ss. 254-281.

Saner, Hans. Demokrasilerde Direnme Sorumluluğu Üzerine. Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik, İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2013.

Thoreau, Henry David. Sivil İtaatsizlik- Yürüyüş, (çev. Bengisu Filiz), İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.

Volk, Christian. Ziviler Ungehorsam in modernen Demokratien, eine Nachlese demokratiethoretischer Absicht, Cilt: 2, Sayı: 2, (2014): ss. 137-142.

Yükselbaba, Ülker. Habermas ve Kamusal Alan: Burjuva Kamusal İlkesinden, İletişimsel Kamusalılığa Geçiş, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2012.